

UDC 94(560)“1704”:327

**THE OTTOMAN EMPIRE IN THE FACE OF THE RUSSIAN THREAT:
MILITARY OPERATIONS IN THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH
AND THE REACTIONS OF ISTANBUL (SUMMER 1704)**

Viacheslav Stanislavskiy

PhD (History)

Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine

4, Mykhailo Hrushevskiy St., Kyiv, 01001, Ukraine

vvslavaua@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4688-5978

The paper analyses the reaction of the Ottoman Empire government to the challenges to its security resulting from the growing potential of the Russian state. The material is mainly based on the documents of Pyotr Tolstoy's embassy, which are stored in the Russian State Archive of Ancient Acts and highlight one of the bright pages of international diplomatic and political activity in the capital of the Ottoman Empire. Since the diplomatic tension arose due to the events that took place on the territory of the Polish-Lithuanian Commonwealth in connection with the Great Northern War, the author of the paper examines the political situation in this state with an emphasis on the contacts of its representatives with the government officials of the Crimean Khanate and Turkey. At the same time, the main milestones of the political confrontation between Augustus II the Strong and Stanislaw I Leszczyński, the actions of Russian troops and the troops of Ivan Mazepa, and the multi-level political expectations of Peter I are mentioned in the paper. Next, the content is presented and materials from the reports of the Russian Embassy in Turkey are analyzed in chronological order. They gave the possibility to trace the initiative of the Polish-Lithuanian Commonwealth to seek support in Crimea and Turkey, the response of Bakhchisarai to this initiative, the joint appeal of representatives of the Polish-Lithuanian Commonwealth and the Khanate to the upper strata of the Empire, and influential figures in Turkey who supported this appeal. The Augustus II's attempts to prove the legality of his actions to the Turks, which were contrary to the mentioned measures, are also described herein. An important part of the paper is the information about the negotiations between the Moscow ambassador and a representative of the Porte, which shows the official positions of the Russian and Turkish governments. Other materials, mostly not yet introduced into scientific use, are related to the orders of the Empire's leaders, aimed at its protection from external threats. When analyzing the documents contained in the reports of the Russian embassy in Turkey, attention is focused on Moscow's strategic plans presented therein, which provided for large-scale expansion in both the western and southern directions. These materials noted significant interest in the issue of power over Kamianets-Podilskyi. An assumption is made as to why this question particularly worried the leadership of the Ottoman Empire. At the end of the paper, the author analyzes the decisions of the Turkish government as a response to the appeal from Crimea and the Polish-Lithuanian Commonwealth.

Keywords: Great Northern War; Ottoman Empire; Polish–Lithuanian Commonwealth; Russian State; Right-bank Ukraine; Crimean Khanate; Pyotr Tolstoy; Stanislaw I Leszczyński; Augustus II the Strong; Ivan Mazepa

ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ ПЕРЕД РОСІЙСЬКОЮ ЗАГРОЗОЮ: ВОЄННІ ДІЇ В РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ ТА РЕАКЦІЇ СТАМБУЛА (ЛІТО 1704 РОКУ)¹

В. В. Станіславський

Вступ

На початку XVIII ст. уряд Османської імперії мав неабиякі клопоти з чимраз більшою на її північних кордонах загрозою нападу з боку Російської держави. Повідомлення про численні військові заходи, які засвідчували посилення сухопутних та морських сил царя, спонукали до реагування, хоча Порти воліла радше уникнути масштабного конфлікту з Москвою. Активність турецької влади при такій позиції виявлялася в більш інтенсивній розвідувальній діяльності, загостренні уваги до дипломатичної роботи, а у військовій сфері – до періодичного перекидання військ, до реконструкції вже наявних та зведення нових оборонних споруд. Протягом першої декади XVIII ст. відбулося кілька особливо значущих подій, що змусили турецький уряд концентруватися на аналізі здобутої з північних теренів інформації та ухвалювати рішення щодо рівня реагування на неї. У місяці, про які оповідатиме ця стаття, імперія була стривожена появою на території Речі Посполитої російських та українських військ, бо в цьому вбачалася можливість нападу царя і на підвладні Стамбулу терени.

Російські історики, які користувалися комплексом матеріалів посольства Петра Толстого, певною мірою торкалися проблематики, представленої у статті. Зокрема, про застережні заходи Туреччини на своїх кордонах через перехід українських та російських військ через Київ у західному напрямку в 1704 р., про шведсько-польські “підступи” в Криму влітку 1704 р., попередження П. Толстому про них від валашського стольника та знешкодження послом цих інтриг коротко згадувала в одній із розвідок російська дослідниця Тетяна Крилова [Крылова 1959, 255]. Зміст звернення від хана до Порти щодо загарбницьких планів Москви наведено в іншій статті Т. Крилової (за донесенням П. Толстого від 10 серпня 1704 р.) [Крылова 1941, 263–264] та розвідці Веніаміна Шутого (за листом П. Толстого від 4 липня 1704 р. до Ф. Головіна) [Шутой 1959, 110–111].

Микола Павленко писав про отримання П. Толстим перших відомостей про контакти поляків із кримчанами та спроби хана дістати дозвіл Порти на набіг на російські землі й домовитися з С. Лещинським про взаємодію проти Москви наприкінці липня 1704 р. [Павленко 2008, 370–371]. Натомість матеріали, представлені в цій статті, свідчать про більш раннє інформування російського посла – про зазначені контакти він повідомляв І. Мазепі в листі від 4 липня, а 14 липня вже мав звістку про дозвіл турецького керівництва нападати на підвладні царю терени, даний кримському очільнику.

Для розуміння внутрішньополітичної ситуації в Речі Посполитій, контактів її представників із Кримом і Туреччиною та відносин із російськими та українськими владними представниками найбільш придалися використані в цій статті роботи польських дослідників Казімежа Яроховського, Юзефа Фельдмана, Казімежа Піварського, Яцека Сташевського, Юзефа Геровського, Ярослава Поразінського та Яцека Бурдовича-Новіцького. З російської історіографії з цієї сфери слід згадати важливі праці Володимира Королюка. Оскільки й досі внутрішня історія Кримського ханату залишається малодослідженою, то щоразу в пригоді стає фундаментальна праця Василя Смірнова. Непересічне значення для вивчення теми мають використані в статті публікації джерел.

Політичне протистояння в Речі Посполитій та зв'язки її представників із Кримом, Туреччиною і Росією

Почнемо з розгляду політичної ситуації, яка склалася в Речі Посполитій на 1704 р. у зв'язку з масштабним конфліктом, який найбільше на цю ситуацію впливав, –

Великою Північною війною, епіцентром якої стало протистояння навколо королівського трону, що мало чимале відлуння й за межами Речі Посполитої. Отже, з 1701 р. шведський король Карл XII ставив перед Річчю Посполитою вимогу дестронізації Августа II Сильного як основну умову мирного договору. І ймовірність реалізації цієї вимоги зростала з перемогами, які шведський король здобував на теренах цієї держави, як-от у битві під Клішовом у 1702 р. Врешті, у лютому 1704 р. опозицією до чинного короля було створено Варшавську конфедерацію, яка посіла бажані для Карла XII політичні позиції й висловила відмову визнання Августа II, а в липні цього року відбулася елекція Станіслава Лещинського як нового польського короля. Ну а далі суперечності між політичними противниками в Речі Посполитій призвели до поширення в державі громадянської війни та вже наступного року – до її політичного й економічного підпорядкування Швеції за умовами Варшавського трактату [Gierowski 2001, 247–257].

В історіографії з'ясовано, що в таборі противників Августа II перебували вельми впливові політичні фігури, які ініціювали контакти з Бахчисараєм і Стамбулом з метою здобуття підтримки проти своїх опонентів, як також і для спрямування їхніх сил проти Російської держави. Відомо, що новообраний король Станіслав Лещинський вже одразу після своєї елекції намагався зав'язати контакти з Кримом і Туреччиною [Feldman 1925, 65]. У турецькій підтримці С. Лещинський вбачав не лише збройну силу проти російського вторгнення, а й противагу домінантним шведським впливам [Gierowski 1997, 89].

Найбільшу ж активність проти Августа II виявляли двоє інших можновладців Речі Посполитої. Українському гетьману було відомо про це вже на початку 1704 р.: 16 січня того року Іван Мазепа казав піддязчому Малоросійського приказу І. Нікіфорову, що великий коронний гетьман Ієронім Августин Любомирський та польний гетьман Адам Миколай Сенявський є противниками короля, хочуть обрати на його місце Олександра Собеського, а потім розпочати війну з царською державою з наступом на Київ та Лівобережну Україну [Королюк 1954, 307–308]. Причому йшлося про пошук підтримки в Османській імперії.

Як зазначав польський історик Ю. Фельдман, найбільшим виразником ідеї османської диверсії проти Москви був І. Любомирський. Він і А. Сенявський підтримували контакт із готовим діяти кримським ханом Селім-Гіреєм I, “вже тоді відкриваючи йому очі на небезпечні російські прагнення хазайнування в Польщі” [Feldman 1925, 64]. А К. Піварський стверджував, що І. Любомирський був одним з ініціаторів програми польсько-татарського союзу, чи навіть польсько-турецького, всупереч саксонсько-російському союзу, вбачаючи в чимраз більшій потужності Москви значну небезпеку для Речі Посполитої. План союзу з ханом І. Любомирський висував з 1702–1703 рр., зав'язані тоді приязні взаємини з ним старанно підтримував, розраховуючи на можливу допомогу, у чому татари його й обнадіювали. Зокрема, татарська підтримка мала компенсувати І. Любомирському втрату польських підрозділів, які покинули його сторону [Piwarski 1929, 106–107, 142–144].

І справді, окрім допомоги в Криму, робилися спроби знайти підтримку і в турків. За даними В. Королюка, І. Любомирський і А. Сенявський у 1704 р. відправляли посланця, такого собі ротмістра Липкана, до очаківського паші. Згідно з повідомленням з Молдови від 2 травня того року в Росію до Давида Корб'я, який був постійним представником валахського господаря Костянтина Бринков'яну, на аудієнції в паші посланець заявив, що відправлений “від гетьманів польських сказати, що короля свого хочуть скинути і просити на те допомоги від них” [Королюк 1954, 284].

Важливо, що історики з'ясували й особистий кар'єрний аспект активності І. Любомирського – його амбіції здобути найвищу посаду в Речі Посполитій. Коли наприкінці лютого 1704 р. саксонський загін викрав братів Якуба та Костянтина Собеських, які, а насамперед Якуб, вважалися кандидатами на польський престол,

а натомість були ув'язнені за розпорядженням Августа II у фортеці Плейссенбург поблизу Лейпцига, у Саксонії. І Любомирський сподівався отримати польську корону з рук Карла XII. І саме з цими сподіваннями пов'язаний більшою мірою його розрив з Августом II. А проте зазначені розрахунки не справдилися – замість проголошеного в грудні 1703 р. кандидатом на престол Якуба Собеського шведський король запропонував на королівську посаду Станіслава Лещинського [Piwarski 1929, 146–147; Piwarski 1939, 38–39; Wimmer 1956, 269, 271; Gierowski 2001, 256].

На відміну від табору С. Лещинського, його противники шукали підтримку в Москві і саме з цією взаємодією пов'язували сподівання на перемогу. Ба більше, у союзі з Петром I Август II бачив можливості для реалізації й значно амбітніших планів. Зокрема, після укладення союзної угоди з царем у жовтні 1703 р. Август II виступав з ініціативою спільних наступальних дій саксонських і російських військ. Він пропонував Петру I навесні 1704 р. об'єднати сили на Волині, розбити військо Карла XII в генеральній битві, а потім – ще того ж і наступного року здійснити масштабні захоплення поблизу Балтійського моря. За задумом короля, у такий спосіб обидва монархи завдяки своїй потузі мали здобути роль арбітрів у війні за іспанську спадщину. Однак цар, пам'ятаючи попередні поразки, волів поки що укріпитися в Інгрії, завоювавши ближчі ключові шведські фортеці, а Августу II радив уникати генеральної битви, аби одразу не втратити все – король ризикував залишитися без польської корони, а Річ Посполита могла потрапити в підпорядкування Карлу XII. Для Петра I було вигідно, чого він і домагався, аби Август II і надалі затримував шведські війська в Польщі [Burdowicz-Nowicki 2013, 498–500].

У травні 1704 р. прибічники Августа II ухвалили рішення про організацію генеральної конфедерації, названої Сандомирською, яка заявила про готовність змагатися в обороні короля й цілісності держави та підтримала союз із Росією проти Швеції [Staszewski 1998, 154; Gierowski 2001, 257]. Узагальнено ситуацію в Речі Посполитій добре, як видається, відображають назви явищ у певних часових рамках, які їм дають історики. Зокрема, якщо стосовно політичних справ у Речі Посполитій від серпня 1702 р. до травня 1704 р. вживається назва “Річ Посполита Августа II”, то події травня 1704-го – липня 1705 р. називають “Двовладдям” [Porazinski 1999, 14–50, 51–87].

Вступ російських та українських військ на територію Речі Посполитої

Російський монарх, звісно, мав власні інтереси у взаємодії з Августом II, рівні масштабності яких варто розрізняти, бо ж цар прагнув не лише вберегтися від шведів, а й реалізувати власні експансіоністські плани. Петро I насамперед ставив за мету затримати Карла XII на теренах Речі Посполитої, щоб мати більше часу на підготовку своєї держави до вирішального протистояння зі шведськими силами [Молчанов 1986, 184]. Така затримка одразу дала неабиякі плоди: як зауважив Я. Поразінський, навіть початок будівництва Петербурга став зиском від того, що Карл XII вплутався в проблеми в Речі Посполитій [Porazinski 1999, 40].

Також від часу поразки під Нарвою Петро I прагнув домовленості з Річчю Посполитою, яка б дала змогу російським військам діяти на її території задля протистояння з Карлом XII. Водночас за цим прагненням могли ховатися й інші наміри. На думку Ю. Геровського, за ним крилася можливість втручання у внутрішні справи Польсько-Литовської держави, якщо не анексії. Спочатку це були лише домовленості з Августом II як саксонським електором. Потім, із часу прив'язки табору Сапіг до шведів, литовські республіканці також схилилися до пошуку підтримки в Росії [Gierowski 2001, 258].

Важливим способом підтримки Августа II стала відправка до нього допоміжних військових сил. Варто коротко згадати про дії цих російських та українських частин задля розуміння рівня адекватності тієї інформації, яка надходила до верхівки

Османської імперії. Отже, на виконання попередніх домовленостей, зокрема союзної угоди з Августом II, укладеної в жовтні 1703 р., а ратифікованої Петром I у листопаді, а також грудневого російсько-литовсько-саксонського союзного трактату, який відкривав російським військам можливості для дій на теренах Речі Посполитої, у червні 1704 р. з Києва виступив російський допоміжний корпус і через Правобережну Україну та Волинь у серпні прибув до Сокаля. На той час у ньому нараховувалося близько 9 тис. осіб. Восени сили корпусу брали участь у взятті Варшави, у спробах здобути Познань, а в лютому 1706 р. корпус був задіяний у битві при Фрауштадті (6 тис. осіб) [Письма и бумаги... 1889, 293–298, 300–306; Корольок 1953, 273–275; Корольок 1954, 267–270, 284–285; Porazinski 1999, 40–43; Великанов 2012, 93, 94, 98]. Що ж до основних російських сил, то вони влітку 1704 р. перебували в районі Дерпта і Нарви, воювали зі шведами, обороняючи Петербург. У липні 1704 р. ці війська захопили Дерпт, а в серпні – Нарву та Івангород, завдяки чому значно посилили своє становище в районі Балтійського моря [Ростунов, Авдеев, Осипова, Соколов 1987, 61–63; Павленко 1994, 173–179; детально про хід воєнних дій і стратегічне значення фортець див.: Палли 1966, 217–271; Krokosz 2016, 189–222].

Гостро потребуючи допомоги, польський король Август II неодноразово клопотався перед царською владою не лише щодо російських військ, а й щодо впливу на опозицію з боку Батурина. Зокрема, у лютому 1704 р. король тричі звертався до російського посланця князя Григорія Долгорукого. Одного разу він говорив про потребу царської збройної підтримки, а двічі висловлював бажання, аби до справи був залучений Іван Мазепа. Гетьман за можливості мав налагодити взаємини з коронними гетьманами – мати з ними “через листи добре поводження і згоду”, відправити до них свого резидента, щоб знати про їхні наміри й дії, а також мав оголосити коронним гетьманам про свій майбутній похід на терени Речі Посполитої. Король прагнув, “аби таке розголошення було на страх і на сумнів прилучатися до супротивної сторони”. До того ж Август II наполягав, щоб І. Мазепа наблизився з військами до польських кордонів, аби залякати шляхту, яка співчувала шведам [Корольок 1954, 312–313].

З’ясовано, що саме великою потребою в допомозі українських козацьких сил, впливом гетьмана І. Мазепи при російському дворі можна пояснити й надання йому Августом II ордена Білого Орла за рішенням від 22 жовтня 1703 р. Відповідні нагородні відзнаки для вручення їх гетьману були відправлені в лютому й передані до серпня 1704 р. [Источники малороссийской истории 1859, 41; Burdowicz-Nowicki 2010, 6–7, 23–24].

Зазначені звернення короля були позитивно сприйняті, і в березні 1704 р. керівник російської дипломатії Федір Головін написав Григорію Долгорукому, що до українського очільника надіслана інструкція з рекомендацією вступити у відносини з коронними гетьманами, а також наказано готуватися до надання Августу II невідкладної військової допомоги [Корольок 1954, 315]. Із зазначеними гетьманами І. Мазепа мав вести “любительну кореспонденцію”. Також до нього було надіслано розпорядження про утримання в Польщі свого резидента [Костомаров 1885, 251]. Що ж до безпосередніх воєнних заходів, то наступного місяця І. Мазепа з військом мав перейти Дніпро поблизу Києва і наблизитися до польських рубежів, водночас мав розголосити в Польщі та Литві про свій похід за царським указом, а далі за потреби перейти кордон і, діючи “вогнем і мечем”, приводити противників Августа II до послуху. Також при вступі на підвладні Польщі терени гетьман мав розіслати царські “умовляльні” (в оригіналі – “увещательные”) грамоти сенаторам та у вєводства [Письма и бумаги... 1893, 59–60; Костомаров 1885, 251–252; Батурицкий архив... 2014, 114; Таїрова-Яковлева 2022, 176].

Згідно з цим розпорядженням, І. Мазепа перебрався через Дніпро і в травні, перебуваючи неподалік кургану Переп’ятиха (на південний схід від Василькова),

відправив на допомогу Августу II 3 тис. козаків на чолі з миргородським полковником Данилом Апостолом, а 1 тис. передав князю Дмитру Голіцину, який теж прямував на допомогу згаданому королю з російськими військами [Костомаров 1885, 252–253]. 4 червня І. Мазепа був під Фастовом [Універсали Івана Мазепи... 2006, 331–332], а 9 червня й пізніше – під Паволоччю, отаборившись на території, підпорядкованій Речі Посполитій [Універсали Івана Мазепи... 2002, 438–439; Костомаров 1885, 253]. 15 червня 1704 р. до гетьманського обозу під Паволоччю прибув Самусь і десь тоді передав І. Мазепі свої клейноди [Літопис гадяцького полковника... 1992, 166; Сергієнко 1963, 178–180; Чухліб 2009, 379, 439].

Наприкінці ж липня гетьман перейшов до Бердичева. Там він наказав заарештувати Семена Палія, який уже тривалий час перебував у його обозі. Після цього гетьманські сили зайняли Білу Церкву, а заарештований полковник був відісланий до Батурина. Тоді ж, у серпні, за клопотанням Августа II І. Мазепа відправив до короля 10 тис. козаків на чолі з переяславським полковником Іваном Мировичем. Цікаво, що до українського гетьмана зверталася шляхта Брацлавського та Подільського воєводств із проханням допомогти відібрати назад їхні маєтності, раніше захоплені С. Палієм. На той час під командою І. Мазепи перебували 20-тисячне українське військо та певна кількість росіян [Костомаров 1885, 255–259; Сергієнко 1963, 184–186; Таїрова-Яковлєва 2022, 178–181].

Реакції в Речі Посполитій і Туреччині на дії російських та українських військ

Згадані воєнні дії мали значні наслідки. Ось як описав зміни внутрішньополітичної ситуації в Речі Посполитій російський дослідник В. Корольок:

...завдяки шведським воєнним успіхам наприкінці 1703 р., завдяки розгубленості в таборі литовських конфедератів та активній агітації польської опозиції, нарешті, завдяки спільній жадобі миру серед польської та литовської шляхти – період з лютого до травня 1704 р. став періодом політичної переваги шведів у Речі Посполитій і часом кризи в таборі прибічників Августа II [Корольок 1954, 312].

А вже на травень 1704 р. табір Августа II почав зміцнюватися, а натомість криза охопила табір польських прибічників Карла XII. Важливу роль у цьому відіграли рішення царя про збройну допомогу польському королю, зокрема й з боку Батурина. У червні 1704 р. з Дунайських князівств до Росії надійшло повідомлення про страх у польських противників Августа II через вступ українського війська І. Мазепи в Річ Посполиту. Йшлося навіть про вивезення за кордон, у ті князівства, певних матеріальних цінностей: “І для того гетьмани польні та інші животи свої прислали в нашу землю для збереження” [Корольок 1954, 318–319].

Описаний перебіг подій став підґрунтям значної дипломатичної активності – звернень противників Августа II і Петра I в Речі Посполитій до Криму та, своєю чергою, звернення татарської верхівки до османського уряду. Розглянемо за доступними нині джерелами, а найбільше за матеріалами російського посольства в Туреччині, як виявлялася ця активність та як на неї реагували. Матеріали посольства, які охоплюють червень 1704-го – січень 1705 р., засвідчують пильну увагу османської влади до подій на теренах Речі Посполитої, а саме до появи там військ, які підпорядковувалися Петру I. Зауважу, що цей комплекс джерел хронологічно чітко поділяється на дві групи, оскільки одна їхня частина датується червнем – липнем 1704 р., а друга – груднем 1704-го – січнем 1705 р. Тому, хоча він є єдиним, зважаючи на обсяги, цю статтю буде присвячено розгляду матеріалів за літо 1704 р.

Першим документом щодо теми, який віднайдений у статейних списках російського посла, стало послання кесарійського митрополита (Кесарії Палестинської) Хрисанфа зі Стамбула до П. Толстого від 19 червня 1704 р. У ньому митрополит

повідомляв росіянину про лист єрусалимського патріарха з Бухареста. Патріарх писав про перехід І. Мазепи з численним військом через Дніпро на Правобережжя в п'ятницю після Вознесіння. Згідно з цими відомостями, гетьман розділив усі сили на три частини. Одну частину війська очолював він сам, другою керував князь Д. Голіцин, а третьою – С. Палій. Причому полковник мав намір “іти воювати до Кам’янця”, а гетьман і князь розташувалися неподалік один від одного та очікували повідомлення від польського короля про місце з’єднання. Після цього Хрисанф додав від себе, що про зазначені новини валахський господар повідомив Порту і “тамтешні”, під якими митрополит розумів владу імперії, “дуже засумнівалися”, а особливо через те, що С. Палій прямував до Кам’янця-Подільського [Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА), ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 280–281 об.].

З оприлюднених раніше даних відомо, що ще у квітні 1704 р. волоський господар попереджав І. Мазепу, що треба ще того року завершити війну зі шведами та супротивними поляками, інакше турки й татари не залишаться без діла, а здійснять напад на Московську державу, сподіваючись на допомогу поляків [Таїрова-Яковлева 2022, 150]. У червні ж 1704 р. господар Міхай Раковіце писав чаушу Давидові Корбя про підготовку турків до воєнних дій проти Росії, а також про отримане від сєраскера Юсуфа-паші доручення про пильне спостереження за Кам’янцем-Подільським. Господар мав негайно сповістити пашу, якщо дізнається про бажання козаків іти до цього міста. Юсуф-паша писав М. Раковіце, що краще розірвати мир, аніж допустити заволодіння козаками Кам’янцем. На той час, за словами господаря, турки побоювалися закінчення внутрішнього протистояння між поляками в їхній державі та примирення Москви зі Стокгольмом, вважаючи, що все це може обернутися проти них [Исторические связи... 1970, 205]. Перехід Кам’янця-Подільського до козаків, очевидно, розумівся як перехід під владу царя, а тому це питання було критично важливим. Господар також підкреслював роль кримського очільника в налаштуванні турків на збройний виступ: “багато покалемути хан, щоб була війна в нинішньому році за намовою поляків”, зауважуючи, що ця ініціатива не знайшла негайної підтримки через брак грошей, хоча надалі турки готувалися воювати “і морем, і сухим шляхом” [Исторические связи... 1970, 205]. Отже, за попередженнями господаря про намір Стамбула розпочати воєнні дії проти Російської держави стояло насамперед прагнення відвернути загрозу, а не здійснити певний завойовницький план.

У тому ж листі молдовського господаря описувалися ситуація в Речі Посполитій та реакція поляків на прихід козацьких сил І. Мазепи:

А від поляків, як чуємо, гнів Божий на них з (одного. – В. С.) боку розорюють шведи, а з другого – військо королівське. Однак не з’єднуються, а сподіваємося на Бога, що пан гетьман Мазепа, якщо піде далі, з’єднає їх, тому що сильно налякалися, як він приїхав у Польщу. (...) І сподіваємося, що від страху козацького всі будуть королю поклонятися, тільки щоб пан гетьман пішов глибше [Исторические связи... 1970, 205].

Є свідчення, що І. Мазепа справді міг думати, куди прямувати теренами, підвладними Речі Посполитій: відомо, що він звертався до С. Палія з питанням про кращий шлях у Польщу – через Поділля чи Волинь [Костомаров 1885, 252].

Варто зауважити, що стосовно згаданого в розглянутому листі Юсуфа-паші існують дані, які засвідчують його велику вагу в проведенні політики Порти на північних кордонах Османської імперії. Паша був черкесом за походженням, у 1695 р. він став візиром і дістав посаду голови яничарського корпусу, у 1698 р. був призначений губернатором еялета Озі. З 1700 р. адміністративний апарат цього еялета розташовувався в Бендерах. Саме тут концентрувалися передові сили османських

військ північного напрямку, очолювані сераскером чи санджакбеєм Бендерського санджака [Середа 2018, 15]. У листі консула Рагузької республіки Луки Барки до російського посла в січні 1709 р. зауважувалося, що Юсуф-паша користувався довірою султанського двору, а сераскером на кордонах служив уже 16 років [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1709, д. 1, л. 1–1 об.].

Непевна, але вельми цікава інформація – повідомлення зі Львова – свідчить про те, що ще в середині весни 1704 р. кримські татари, які бували в Кам'янці, твердили про початок війни Туреччини з Росією [Feldman 1925, 65]. Вочевидь це засвідчує поширення в масовій свідомості уявлення про високу ймовірність такого розвитку подій.

Можна припустити й вплив масштабного повстання українців на Правобережній Україні на сприйняття турецькою верхівкою стану справ у Речі Посполитій. Зокрема, тривогу щодо можливості оволодіння козаками Кам'янцем-Подільським мала посилювати діяльність повстанських загонів у меншому чи більшому віддаленні від міста, частина яких взаємодіяла чи мала контакти з правобережним козацтвом, а отже, їхня активність могла направлятися чи узгоджуватися з С. Палієм, була в полі зору І. Мазепи, у чому польсько-литовською стороною вбачалося й московське кураторство. Цілком природним видається, що, навіть не маючи таких контактів, окремі ватаги заявляли про них, у такий спосіб надаючи значущості своїм діям. Перехід І. Мазепи на Правобережжя та пов'язана з цим активізація повстанців неабияк непокоїли поляків – ці фактори могли суттєво вплинути на політичні справи в Речі Посполитій, позначитися на ситуації в окремих регіонах цієї держави, і про це мали знати в Туреччині.

К. Яроховський писав про поширення чуток у той час про велику кількість козаків на чолі з Мазепою чи полковником Сорокою на теренах, підвладних Речі Посполитій, які прибували на підтримку Августу II: “Раз бачили ті козацькі підкріплення під Дубном, іншим разом – під Кам'янцем-Подільським. Ці козаки подвоювались і з'являлися всюди, допомагаючи, хоча б лише в шляхетській уяві, зруйнованій справі Августа” [Jarochowski 1890, 22–23].

Звернення кримського хана до великого візира

Події, які відбувалися на теренах Речі Посполитої, масштабні перетворення в Росії неабияк тривожили й Крим. Щодо підготовки росіян до війни та реагування на це Бахчисарая В. Смірнов зазначив:

Внутрішні чвари серед татар, що передували царюванню Селім-Гірея, та хвороблива індіферентність його самого вельми сприяли прагненням росіян посилити свої військові засоби на півдні. Роботи їх стали вже настільки діяльні, що навіть і старий хан звернув на них увагу і відправив донесення в Порту [Смирнов 2005а, 491].

Так цей шановний історик оцінював справи Селім-Гірея I, адже саме він був призначений на ханську посаду в грудні 1702, посів трон у березні 1703 р. і був правителем Криму до своєї смерті у грудні 1704 р. [Смирнов 2005а, 484, 490; 2005b, 9]. І хоча не маємо даних, щоб погодитися чи ні з твердженням щодо “хворобливої індіферентності” Селім-Гірея I, варто зазначити, що його звернення мало вельми значний ефект.

Тепер звернемося до матеріалів, які оповідають про зміст того звернення. Ключове значення має лист, датований 4 липня 1704 р., від П. Толстого до І. Мазепи з інформацією про приїзд до Порти мурзи від кримського хана Селім-Гірея I. На той час посол довідався, що хан письмово звертався до великого візира, яким тоді був Морали Дамат Хасан-паша, з повідомленням про приїзд до нього в Крим посланців від Речі Посполитої з листом. У тому документі описувалися загарбницькі плани

царя: користуючись міжусобними чварами в їхній країні, він “зволює воювати Польщу”, а має намір заволодіти й Польщею, й Литвою. А після цього, за словами авторів листа, російський монарх, “учинившись у великій силі”, збирався наступати і на Крим, і на Турецьку державу. На той час царські раті нібито вже підійшли до Кам’янця-Подільського, а заволодіння цим містом та усім Поділлям дало б змогу російському монарху поширити свою владу і над волохами, і над мультами (йдеться про населення Молдови і Волощини/Валахії), і над усіма тамтешніми християнами. Такий розвиток подій, як зазначалося в листі, різко суперечив би інтересам Османської держави, а для кримчан – “сама погибель”. Тому хану адресувався заклик, переконавшись у правдивості цих слів, підніматися з усіма татарськими ордами і йти на допомогу полякам супроти царських сил, а до того ж зауважувалося, що полякам допомагає шведський король. Цього отриманого з Речі Посполитої листа Селім-Гірей I переслав до Порту разом із проханням дати вказівку щодо своїх подальших дій [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 293 об. – 294 об.].

Далі про позицію обох – татарської і турецької – сторін. Татари, за переконанням П. Толстого, прагнули долучитися до збройного конфлікту з Москвою. Але він пов’язував це прагнення не з тодішньою геополітичною ситуацією, не із зовнішньою загрозою, а з особливостями їхнього природного складу та прагненням до збагачення: “і суть татари, як такі, що від природи не бажають тиші та спокою, приступити до цієї справи з веселістю готові, аби їм для свого пожитку почати криваву війну”. Натомість османський уряд до того часу не дав татарам дозволу на воєнні дії і, сподівався посол, не дасть такого дозволу й надалі, бо султан волів повністю дотримуватися мирних угод. Представники уряду, яких російський дипломат називав міністрами, наскільки він зумів довідатися, уважно обговорювали отриману інформацію – “сплетену поляками зазначену брехню”, намагалися передбачити майбутні події та утримувалися від різких кроків [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 294 об.].

Зазначені обставини змусили П. Толстого докласти зусиль для нейтралізації описаного звернення, крім того, він вважав, що І. Мазепі належить бути пильним щодо загрози з татарського боку. Також російський посол радив, аби гетьман написав до хана особисто “саму істину” щодо причин приходу російських військ на польські терени, а сам він сподівався, що “суцця правда може всяку брехню затемнити” [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 294 об. – 295].

Перед листом посла до І. Мазепи від 4 липня 1704 р. статейний список містить запис про відправку цього документа, а також зашифрованого листа до боярина Ф. Головіна того ж дня за посередництва кесарійського митрополита Хрисанфа [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 293 об.]. В особливому посланні до згаданого митрополита П. Толстой просив переслати свої листи до гетьмана “з усяким поспіхом”, оскільки в них йшлося про важливу справу [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 293 об.]. Наприкінці послання до українського правителя посол клопотався про негайну відправку його листів до Москви та подачу їх “де належить” [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 295]. А після тексту листа до І. Мазепи зазначено, що аналогічне зашифроване послання – “слово в слово” – відправлено до Ф. Головіна разом із копією листа до гетьмана [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 295].

Зауважу, що в історичних дослідженнях є згадка про застереження російського посла українському гетьману щодо можливості нападів з боку Кримського ханату, однак без опису ситуації навколо Кам’янця-Подільського. Зокрема, за даними Дмитра Бантиш-Каменського, листа від П. Толстого з порадою остерігатися татар і пильнувати за Кримом І. Мазепа отримав 2 серпня, коли перебував з військами в Бердичеві. Певно, йдеться саме про той документ, який тут розглядається [Бантиш-Каменский 1993, 363, 565]. У праці ж Веніаміна Шутого зазначено, що в 1704 р.

П. Толстой пропонував своєму уряду попередити І. Мазепу, аби гетьман був насторожі щодо татарської сторони, побоюючись, щоб звідти, хоча й без дозволу Порти (“воровством”), не було вчинено якоїсь шкоди [Шутой 1959, 116].

***Переговори російського посла
з представником турецького уряду 6 липня 1704 р.***

Очевидно, послання від хана неабияк занепокоїло П. Толстого, який ініціював перемовини з турецьким урядом. Вже 6 липня 1704 р. за побажанням посла про зустріч із людиною від Порти, переданим через його пристава капичі-башу Асана-агу великому візиру Морали Дамату Хасану-паші, на двір до російського дипломата приїхав Александрос Маврокордатос, названий у документі секретарем. Представник Порти мав вислухати П. Толстого та переказати великому візиру представлену послом певну справу [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 295 об.].

На початку своєї заяви посол зазначив, що він присланий за царським указом спеціально задля ретельнішого оберігання миру, а тому має старанно пильнувати як сприятливі, так і супротивні цьому справи; що дуже радіє та вірить у мир, бачачи волю султана і дбайливе піклування великого візира про міцне дотримання угод. А далі говорив про неправдиві розмови в народі щодо супротивних заходів царя, а саме про розголошення новини про нібито похід царських ратей, які на той час прибули до польських кордонів, з певним задумом до Кам'янця-Подільського. П. Толстой твердив, що це неправда, та нагадував, що про причини перебування російських військ у тих краях він вже раніше Порті ясно оголошував і тепер повторює, що цар це робить не для зруйнування миру з поляками, а для допомоги польському королю проти зловмисників, які стали своєму государю апостатами. “А щоб міста польські рятям царської величності воювати, і в його царської величності державу діставати, то суть сама брехня”, – наголошував російський посол. Наприкінці заяви П. Толстой зауважив дві причини дій Петра І. На перше місце він поставив потребу охорони царем своєї держави “від усякого раптово супротивного випадку”, оскільки тоді в Польщі перебував його ворог – шведський король. На друге місце поставив потребу допомоги Августу II “як своєму приятелю”. Водночас посол закликав Порту не сприймати за істину “таких брехливих та непристойних чуток”, пропонував турецькому керівництву в разі певних сумнівів прямо звертатися до нього за поясненням і висловлював сподівання, що зможе “посоромити” правдою всяку будь-ким сплетену брехню [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 295 об. – 296 об.].

На це А. Маврокордатос зауважив, що про те багато говорять у народі, але Порта чуток не вірить, а приймає за істину те, що раніше посол оголосив щодо згаданих царських військ, і жодних ворожих кроків щодо царської сторони не задумує. Водночас представник османського уряду запитав, чи може посол запевнити Порту в тому, що оголосив йому, – що царські раті не підуть до Кам'янця-Подільського [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 296 об.].

У відповідь П. Толстой висловив задоволення тим, що Порта не приймає на віру чуток – “народних слів”, а також сподівання на те, що нічого супротивного в бік царя нею не планується. Це аргументувалося компліментами на адресу Ахмеда III та Морали Дамата Хасана-паші: російський дипломат бачив, що “султанова величність голова прерозумна, і в усяких потрібних справах має помічника крайнього візира дуже розумного та розсудливого”; далі посол запевнив, що і з боку царя не буде жодних ворожих дій. А от впевнено заявляти, що царські війська не підуть до Кам'янця-Подільського, він не міг, а тому спочатку зазначив, що такі запевнення надавати Порті не належить, а потім зробив спробу представити можливі дії Петра І на території Речі Посполитої як достатньо обґрунтовані й узгоджені з керівництвом цієї держави, щоб вони не сприймалися турками як загарбницькі. Дві основні

тези, сформульовані П. Толстим, за змістом були такі: а) якщо король зволить, щоб царські раті, відправлені йому на допомогу, підійшли до Кам'янця або й зайшли в місто, то ті війська виконають цей наказ; б) цар не братиме польські міста під свою владу, бо хоча деякі поляки й чинять противності як йому, так і своєму королю, але мирний стан між Російською і Польською державами існує повною мірою і цар не піде на його порушення, якщо мир повністю зберігатиме польська сторона [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 296 об. – 297].

Вислухавши так сформульовану послом аргументацію на виправдання, за його припущеннями, можливих заходів російського війська щодо Кам'янця-Подільського, А. Маврокордатос, як оповідав П. Толстой, зазначив, що дії царя щодо допомоги польському королю є належними і славними і що не тільки ця, а й всі інші його справи “доброю славою по всьому світу процвітають”. З погляду цього представника османського уряду, “вся Європа охоплюється двох государів розумом – царської величності російської та королівської величності французької”. Наприкінці ж А. Маврокордатос висловив побажання царю надалі здобути ще більшу славу [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 297 об.].

Спад конфронтаційної напруги та дипломатичні заходи Августа II

Незважаючи на заспокійливе враження від цієї зустрічі, вже за тиждень надійшла звістка, яка могла свідчити про зміну позиції османського керівництва. 14 липня 1704 р. купець Сава Рагузинський переслав П. Толстому листа з відомостями, які того ж дня отримав від секретаря французького посольства. Секретар сповіщав, що йому принесли достовірну новину про дозвіл Порти татарам чинити набіги на “московські” села. Проте дозвіл було сформульовано дещо завуальовано – без прямої вказівки хану, але із зазначенням, що татарам це не забороняється. До того ж це розпорядження давалося нібито через певну непоінформованість османського уряду. Що ж до самого документа, то секретарю не вдалося отримати його копії. Ще одна звістка була принесена таким собі Ізмаїлом-ефенді, який прийшов із Баби (місто Бабадаг) та розповів, що на Поділля прибуло 120-тисячне московське військо, а поляки, побоюючись, ввели в Кам'янець залогу з козаків, які, згідно зі звісткою, були “в добрій милості в поляків”. Також було повідомлено про розмови щодо взяття в облогу московським царем певного великого міста, назву якого секретар не зміг пригадати [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 302 об. – 303].

Минуло небагато часу, і посол знову міг вважати, що загрозу війни відсунуто. 23 липня 1704 р. до П. Толстого надійшов лист від кесарійського митрополита Хрисанфа, з яким було переслано листа від грека Стерія до мультянського (валахсько-го) стольника, датованого 29 червня [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 322, 322 об.]. На початку того листа Стерій писав, що 27 червня люди паші, очевидно Юсуфа, привезли йому листи і ферман з наказом, аби він “сидів” – залишався в Сакчі та Дунай не переїжджав. Пояснення цього розпорядження звучало так: на той час Порта впевнилася, що “Москва є друзі, а не вороги, як збрехали татари, а до того ж Порта ні з ким не має війни”. Тоді Порта розпорядилася повернути розіслані раніше війська. Також візир писав до румелійського беглербея Хасана-паші, аби той залишався на місці. У загостренні ситуації грек звинувачував кримську верхівку, через її неправдиві донесення: “а ті війська, які збиралися, ні на кого іншого, лише на Москву, за брехливим доносом татарським і пса хана” [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 322 об. – 323].

Стерій повідомляв також про приїзд гінця від хана з грамотою до паші, у якій сповіщалося про прибуття до хана посланця-поляка від “зрадників гетьманів” із проханням про допомогу у війні проти свого короля. Поляки звинувачували короля в тому, що той “погодився вкупі з Москвою і з козаками, і уступив їм Кам'янець і все Поділля до Бендер”. Вони попереджали татар, що коли ті відмовляться допомагати

в організації спротиву, то натомість отримають особливо великі втрати: “і якщо нам не дасте допомоги відсіч їм учинити, то буде зло вам найбільше”. Як зазначено в документі, почувши ці відомості, “татари кримські та інші мурзи й беї були в сум’ятті і великий страх напав на них”. “І є чого боятися, коли стається велике зло”, – зауважувалося далі в листі Стерія. Під час приїзду польського посланця хан бачився з таким собі Асманом-пашею в Кафі, який вважав, що їм разом варто доповісти про цю справу султану, що й було зроблено. Також хан закликав пашу, щоб той не сидів у Сакчі, а переїхав до Бендер, і Асман-паша був такої ж думки [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 323 об. – 324]. Очевидно, згаданий Асман-паша – це тодішній каптан-и дер’я (капудан-паша).

На думку автора листа, дії хана свідчили, що він ще не відмовився від “злого свого починання”, а бачачи, що була викрита неправдивість його першої спроби, готував нову у спілці з “лжеполяками”. Далі грек зазначав, що новина про приїзд посланця є достовірною, “а присланий він від кардинала та від інших зрадників червня в 20 день” [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 324].

Після інформації про приїзд польського посланця до хана в листі повідомлялося про прибуття посланця і від польського короля, який мав прямувати до Криму, але через певні воєнні небезпеки заїхав до паші. Він мав завдання розкрити перед верхівкою ханату провину “зрадників гетьманів”, які з’єдналися зі “шведом” і виставили війська, аби вигнати його з королівства. Тому король збирався воювати з ними, маючи на меті або примусити своїх противників до послуху, або розбити їх і розорити їхні маєтності. Король закликав хана не надавати допомоги його ворогам, наголошував, що він перебуває у дружніх відносинах із султаном і що обидві сторони мають зобов’язання дотримуватися мирних пактів. Про це ж король писав і до паші з проханням донести його позицію до султана, аби той не наказував хану надавати допомогу його супротивникам [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 324–324 об.].

Август II мав вагомий доказ ворожої налаштованості кримського очільника: людям короля вдалося заволодіти відповіддю хана до його польських ворогів – “до кардинала та до зрадників гетьманів”. Хан писав до цих представників Речі Посполитої, щоб вони без будь-якого побоювання воювали “з Москвою і з козаками”, а він надішле їм татарського війська стільки, скільки захочуть. Крім того, хан сповіщав, що вже відправив до них одну тисячу воїнів. Посланець короля мав із собою копію ханського послання, яку збирався показати хану, щоб той “не міг відректися починання свого”. А паші посланець сказав, що буде дуже добре, якщо хан припинить такі справи та вгамує татар. Якщо ж дотримуватиметься попередніх задумів, то король звернеться і до султана й покаже ханські грамоти, якими кримський правитель “баламутить і розбещує держави” [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 324 об. – 325].

У польській історіографії знайшлися дані, що в короткій формі підтверджують основні положення, викладені в листі згаданого грека. Згідно з ними, на початку серпня 1704 р. Август II письмово звернувся до султана та великого візира щодо невизнання королем Станіслава Лещинського, а до візира – ще й із клопотанням не слухати, за словами К. Яроховського, “зрадливих нашіптувань віроломних підданих королівських” і не дозволяти татарському хану надавати їм допомогу, “про яку, здається, просили” [Jarochowski 1890, 21].

Позиція турецького уряду

Реакцію керівництва Османської імперії на звернення кримського хана можна простежити за інформацією, яка походила із трьох джерел: від секретаря французького посольства, від самого французького посла та від валашського стольника Костянтина Кантакузіно.

Отже, перше джерело. 26 липня 1704 р. до П. Толстого надійшов лист від французького секретаря з повідомленням про недавню нараду верхівки Турецької держави щодо “руху панів московитів на Польщу”. У тому листі оповідалося, що спершу надійшло звернення кримського хана, який хотів, щоб Порта дозволила йому чинити набіги на московські володіння. Татари намагалися показати велику значимість справи через зображення масштабності експансіоністських планів росіян, які, з їхнього погляду, прагнули захопити “Литву, Поділля та Україну”, після чого вони не змогли б жити мирно і з Османською імперією: “не можуть мати таке сусідство, щоб не бути у сварці”. Тоді, спонукаючи Порту до розважливості, татари дістали відповідь, що мають старанно виконувати її укази. Не вдовольнившись такою позицією керівництва імперії, кримський хан, каптан-и дер’я та сераскер Юсуф-паша знову звернулися до Порти, намагаючись переконати її в доцільності надання дозволу на набіги. Порта ж, ретельно поміркувавши, призначила зазначену нараду, на якій були висловлені різні міркування: одні казали, що Порта не має втручатися у сварки християнських правителів, а інші, навпаки, твердили, що Порта ніколи не має терпіти, бачачи, як якийсь монарх завдяки своїм діям ставав би “сильнішим і державнішим”. Врешті, представники верхівки імперії постановили, що не варто прислуховуватися до татар – “розкривати вуха мовам татарським”. Водночас оскільки турки завжди брали участь у польських справах і допомагали як союзники, то й тепер було вирішено не залишати ситуацію без розгляду, але довідатися про її реальний стан, для чого було відправлено капичі-башу на ім’я Сирін Ібраїм-ага [РГАДА, ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3, л. 325 об. – 326].

Друге джерело. За донесеннями французького посла в Османській імперії Шарля Ферріоля, досліджених Ю. Геровським, поява російських військ на польських теренах спричинила прохання кримського хана до Порти щодо надання йому дозволу на спільні дії з тими поляками, які були готові протистояти царським силам, зі Станіславом Лещинським. Згідно з баченням хана, цар вступив до Польщі на прохання Августа II, покинутого поляками, які “дивляться на москалів як на своїх найбільш небезпечних ворогів, побоюючись, щоб цар не опанував Литви, Волині, Поділля й решти України”. Прохаючи татар про допомогу, поляки казали: “Коли в сусіда горить хата, треба остерігатися за свою”. Кримський хан вважав, що в разі захоплення росіянами тих теренів Крим та Буджак були б приречені [Gierowski 1997, 89].

Протягом трьох днів Диван та султан міркували щодо рішення у відповідь на лист хана. Султан ладен був дозволити татарам допомогти полякам, проте побоювався, що це могло призвести до війни з Москвою, чого хотів уникнути. Врешті, хану було надіслано розпорядження, аби він приготувався до надання такої допомоги, але потрібно було очікувати на прямий наказ султана про початок дій. Окрім цього, великий візир повідомляв французькому послу про надходження до Порти клопотання про підтримку від обох протидіючих у Речі Посполитій сторін – Станіслава й Августа – та рішення османського уряду не втручатися в ті суперечки, а відправити певного капичі-башу на кордон з Росією задля отримання достеменної інформації. Згаданий польський історик припускав, що Туреччина була стримана порадами Ш. Ферріоля, бо Версаль був зацікавлений у війні Туреччини з Австрією, а не з Росією. Ш. Ферріоль був за спрямування татар до Польщі після того, як цар оголосить їй війну та увійде на її землі як ворог [Gierowski 1997, 89].

Третє джерело. Є дані, що валахський стольник К. Кантакузіно в 1704 р. попереджав П. Толстого про активність поляків та шведів у Криму. Йшлося про листування кардинала і примаса Польщі Міхала Стефана Радзейовського та Ієроніма Любомирського з Селім-Гіреєм I, який обіцяв їм свою підтримку [Крылова 1959, 255; Семенова 2006, 274]. Підсумовуючи ці справи, К. Кантакузіно писав Д. Корбю 27 липня 1704 р.:

Про що турки багато радилися між собою, що хан кримський писав до Порти, що польський король поступився царській величності Кам'янцем і Поділлям з усією Україною, та інших таких справ багато пропонував. І те він усе чинив за намовою кардинальською та гетьманів польських... І те чинять, щоб турків збурити, аби татарам дали дозвіл допомагати кардиналу та іншим факціям супроти Августа – короля та інших. І про це, як ми нині дізналися від сераскера, що залишилося суєтно і нічого татари жодним способом тим вчинити не могли [Корольок 1954, 324].

Відголоски рішень турецької влади потрапляли й до Батурина. Вони, загалом, не суперечили тому, про що довідувався П. Толстой, – ближчим часом збройний виступ османського війська проти Росії не планувався. Незважаючи на це, потрібно було пильно спостерігати за діями татар, які мали бажання воювати і потребували значно менше часу, ніж турки, для збору своїх сил. Також інформація з Ясс і Бухареста надходила й до українського правителя: на початку серпня 1704 р. І. Мазепа повідомляв Ф. Головіну, що, за повідомленнями від молдовського та валашського господарів, турки мали намір розпочати війну проти Росії не раніше наступного року. При цьому гетьман однаково вважав за правильне неспішно рухатися в глиб польських володінь до Полонного, остерігаючись татар [Бантыш-Каменский 1993, 565]. Молдовський господар писав І. Мазепі і про думки турків скористатися конфліктом царя зі шведським королем та вступити в союз із Карлом XII, а також про близький напад татар на Україну [Костомаров 1885, 259]. Тоді татари через свого посла обіцяли С. Лещинському свій союз [Piwarski 1929, 157].

Висновки

Як засвідчують матеріали російського посольства в Османській імперії, літо 1704 р. стало вельми напруженим у російсько-турецьких відносинах, у яких виникла певна криза через надходження до столиці імперії інформації про небезпечні тенденції в діях царя на теренах Речі Посполитої. У складних обставинах Великої Північної війни, коли політична верхівка цієї держави розкололася на два супротивних табори, один з них – табір, який підтримував шведського короля Карла XII і який очолив новообраний король Станіслав Лещинський, – виявив активність у налагодженні зв'язків із Кримським ханатом і Туреччиною. Ця ініціатива мала на меті поєднання зусиль задля протистояння експансії Російської держави, чії війська, а також збройні сили Війська Запорозького, починаючи з травня, діяли на значних обшарах, підпорядкованих Речі Посполитій. Першочерговою метою цих дій була затримка Карла XII на теренах тієї держави. Водночас у таборі С. Лещинського вважали, що цар планує заволодіти і Польщею, і Литвою, а це своєю чергою створювало загрози для Османської імперії, на чому й робився акцент. Особливо значущою на першому етапі зі стратегічного погляду вважалася загроза Кам'янцю-Подільському. Припускалося, що слідом за оволодінням цим містом для Москви відкриються можливості подальших завоювань і під особливою загрозою опиняться Кримський ханат, Молдова та Валахія. Розуміючи високий рівень загрози для свого існування, ханат активно сприяв зазначеній ініціативі, передав турецькому уряду отримані пропозиції, а до того ж і сам спонукав Стамбул до протистояння з Москвою. Документи дають змогу твердити про два звернення до османської верхівки в досліджуваній період, причому друге звернення хана підтримали окремі турецькі високопосадовці. Інакший вектор політичної взаємодії обрав табір Августа II Сильного. Орієнтуючись на допомогу царя, цей король прийняв його збройну допомогу, що означало перебування на річпосполитській території російських та українських сил, що, однак, потенційно загрожувало самій Польсько-Литовській державі. Водночас Август II закликав як Бахчисарай, так і Стамбул до дотримання мирного договору чи й надання підтримки саме йому. Порта ж була серйозно занепокоєна заходами царських сил, інформація про що надходила і з інших джерел, та проводила

наради з метою ухвалення оптимального рішення стосовно свого реагування. В основі ж її позиції лежало прагнення уникнути збройного протистояння з царем. У результаті керівництво імперії зосередилося на збиранні додаткової інформації, дипломатичних контактах з російським послом, активізації оборонних заходів.

¹ Публікацію здійснено в рамках стипендіальної програми Центру діалогу імені Юліуша Мєрошевського (Publikacja powstała w ramach programu stypendialnego Centrum Dialogu im. Juliusza Mieroszewskiego).

ЛІТЕРАТУРА

Бантыш-Каменский Д. Н. (1993), *История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства*, Час, Київ.

Батуринский архив и другие документы по истории Украинского гетманства 1690–1709 гг. (2014), рук. проекта и сост. Т. Г. Таирова-Яковлева, ООО “Дмитрий Буланин”, Санкт-Петербург.

Великанов В. (2012), “Русский вспомогательный корпус на польско-саксонской службе. 1704–1706: организация и численность”, *Российский военно-исторический журнал “Старый Цейхгауз”*, № 46 (2), с. 92–99.

Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII в.: документы и материалы в трех томах (1970), сост. В. А. Костакэл, Е. М. Руссев, Л. Е. Семенова, т. III: 1673–1711, Наука, Москва.

Источники малороссийской истории (1859), сост. Д. Н. Бантыш-Каменский, ч. II: 1691–1722, Университетская типография, Москва.

Ипширли М. (2006), “Организация Османской империи”, в Ихсаноглу Э. (ред.), *История Османского государства, общества и цивилизации*, пер. с турецкого В. Б. Феофиновой, т. 1, “Восточная литература” РАН, Москва, с. 107–216.

Йедийылдыз Б. (2006), “Османское общество”, в Ихсаноглу Э. (ред.), *История Османского государства, общества и цивилизации*, пер. с турецкого В. Б. Феофиновой, т. 1, “Восточная литература” РАН, Москва, с. 371–422.

Королюк В. Д. (1953), “Русская дипломатия и подготовка вступления Речи Посполитой в Северную войну (Восстановление русско-саксонского союза 1702–1703 гг.)”, *Ученые записки Института славяноведения*, т. VII, с. 210–276.

Королюк В. Д. (1954), “Вступление Речи Посполитой в Северную войну”, *Ученые записки Института славяноведения*, т. X, с. 239–347.

Костомаров Н. (1885), *Исторические монографии и исследования*, изд. 2-е, т. 16: Мазепа и мазепинцы, тип. М. М. Стасюлевича, Санкт-Петербург.

Крылова Т. К. (1941), “Русско-турецкие отношения во время Северной войны”, *Исторические записки*, т. 10, с. 250–279.

Крылова Т. К. (1959), “Русская дипломатия на Босфоре в начале XVIII в. (1700–1709 гг.)”, *Исторические записки*, т. 65, с. 249–277.

Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки (1992), пер. із староукраїнської Р. Г. Іванченка, тов-во “Знання” України, Київ.

Молчанов Н. Н. (1986), *Дипломатия Петра Первого*, 2-е изд., Международные отношения, Москва.

Павленко Н. И. (1994), *Петр Великий*, Мысль, Москва.

Павленко Н. (2008), *Птенцы гнезда Петрова*, Мир энциклопедий Аванта+, Астрель, Москва.

Палли Х. Э. (1966), *Между двумя боями за Нарву. Эстония в первые годы Северной войны 1701–1704*, Изд-во АН Эстонской ССР, Таллин.

Письма и бумаги императора Петра Великого (1889), т. 2 (1702–1703), Государственная типография, Санкт-Петербург.

Письма и бумаги императора Петра Великого (1893), т. 3 (1704–1705), Государственная типография, Санкт-Петербург.

Российский государственный архив древних актов (РГАДА), ф. 89, оп. 1, 1704, д. 3; 1709, д. 1.

- Ростунов И. И., Авдеев В. А., Осипова М. Н. & Соколов Ю. Ф. (1987), *История Северной войны 1700–1721 гг.*, Наука, Москва.
- Семенова Л. Е. (2006), *Княжества Валахия и Молдавия. Конец XIV – начало XIX в. (Очерки внешнеполитической истории)*, Индрик, Москва.
- Сергієнко Г. Я. (1963), *Визвольний рух на Правобережній Україні в кінці XVII і на початку XVIII ст.*, вид-во АН УРСР, Київ.
- Середа О. (2018), *Османсько-українська дипломатія в документах XVII–XVIII ст.*, Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України і Стамбульський університет, Київ і Стамбул.
- Смирнов В. Д. (2005a), *Крымское ханство под верховенством Османской Порты*, т. 1: Крымское ханство под верховенством Османской Порты до начала XVIII века, Изд. дом “Рубежи XXI”, Москва.
- Смирнов В. Д. (2005b), *Крымское ханство под верховенством Османской Порты*, т. 2: Крымское ханство под верховенством Османской Порты в XVIII веке до присоединения его к России, Изд. дом “Рубежи XXI”, Москва.
- Таїрова-Яковлева Т. (2022), *Іван Мазепа і Російська імперія. Історія “зради”*, пер. з російської Ю. Мицика, вид. 4-те, ТОВ “Вид-во Кліо”, Київ.
- Універсали Івана Мазепи (1687–1709)* (2002), упор. І. Бутич, ч. I, НТШ, Київ і Львів.
- Універсали Івана Мазепи (1687–1709)* (2006), упор. І. Бутич і В. Ринсевич, ч. II, НТШ, Київ і Львів.
- Чухліб Т. (2009), *Козаки і монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648–1721 рр.*, вид. 3-тє, вид-во ім. О. Теліги, Київ.
- Шутой В. Е. (1959), “Позиция Турции в годы Северной войны 1700–1709 гг.”, в Греков И. Б. & Королюк В. Д. (ред.), *Полтавская победа: из истории международных отношений накануне и после Полтавы*, изд-во АН СССР, Москва, с. 103–162.
- Burdowicz-Nowicki J. (2010), “Czy Order Orła Białego ustanowiono dla rosyjskich generałów? O początkach odznaczenia 1698/1701–1705”, *Kwartalnik Historyczny*, № 2, s. 5–29.
- Burdowicz-Nowicki J. (2013), *Piotr I, August II i Rzeczpospolita 1697–1706*, wyd. 2-e, AR-CANA, Kraków.
- Feldman J. (1925), *Polska w dobie wielkiej wojny północnej 1704–1709*, drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Gierowski J. A. (1997), “Krym w polityce Wersalu w latach 1704–1709”, w Cetnarowicz A., Kiss C. G. & Kovács I. (red.), *Węgry-Polska w Europie Środkowej: Historia–Literatura. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Wacława Felczaka*, wyd-wo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków, s. 86–92.
- Gierowski J. A. (2001), *Rzeczpospolita w dobie złotej wolności (1648–1763)*, oficyna wydawnicza “FOGRA”, Kraków.
- Jarochowski K. (1890), “Dzieje panowania Augusta II. Od elekcji Stanisława Leszczyńskiego aż do bitwy Puławskiej. (1704–1709)”, *Roczniki Towarzystwa przyjaciół nauk poznańskiego*, t. XVII, z. 1, s. 1–150.
- Krokosz P. (2016), “Dividimus muros et maenia pandimus urbis. Opanowanie Dorpatu i Narwy przez wojska rosyjskie w 1704 r.”, w Trąbski M. (red.), *Twierdze osiemnastowiecznej Europy. Studia z dziejów nowożytnej sztuki wojskowej*, wyd-wo Napoleon V, Oświęcim, s. 189–222.
- Piawski K. (1929), *Hieronim Lubomirski, hetman wielki koronny*, drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Piawski K. (1939), *Królewicz Jakób Sobieski w Olawie*, drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Porazinski J. (1999), *Epiphania Poloniae. Orientacje i postawy polityczne szlachty polskiej w dobie wielkiej wojny północnej (1702–1710)*, wyd-wo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Staszewski J. (1998), *August II Mocny*, Ossolineum, Wrocław, Warszawa, Kraków.
- Wimmer J. (1956), *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej*, wyd-wo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa.

REFERENCES

Bantysh-Kamenskiy D. N. (1993), *Istoriya Maloy Rossii ot vodvoreniya slavyan v sey strane do unichtozheniya getmanstva*, Chas, Kyiv. (In Russian).

- Baturinskiy arkhiv i drugiye dokumenty po istorii Ukrainskogo getmanstva 1690–1709 gg.* (2014), Compl. by T. G. Tairova-Yakovleva, ООО “Dmitriy Bulanin”, Saint Petersburg. (In Russian).
- Velikanov V. (2012), “Russkiy vspomogatel’nyy korpus na pol’sko-saksonskoy sluzhbe. 1704–1706: organizatsiya i chislennost’”, *Rossiyskiy voyenno-istoricheskiy zhurnal “Staryy Tseykhgauz”*, No. 46 (2), pp. 92–99. (In Russian).
- Istoricheskiye svyazi narodov SSSR i Rumynii v XV – nachale XVIII v.: dokumenty i materialy v trekh tomakh* (1970), Compl. by V. A. Kostakel, E. M. Russev and L. E. Semenova, Vol. III: 1673–1711, Nauka, Moscow. (In Russian).
- Istochniki malorossiyskoy istorii* (1859), Compl. by D. N. Bantysh-Kamenskiy, Part II: 1691–1722, University printing house, Moscow. (In Russian).
- Ipsirli M. (2006), “Organizatsiya Osmanskoy imperii”, in Ikhsanoglu E. (ed.), *Istoriya Osmanskogo gosudarstva, obshchestva i tsivilizatsii*, Transl. from Turkish by V. B. Feofonova, Vol. 1, “Vostochnaya literatura” RAN, Moscow, pp. 107–216. (In Russian).
- Yedyldyz B. (2006), “Osmanskoye obshchestvo”, in Ikhsanoglu E. (ed.), *Istoriya Osmanskogo gosudarstva, obshchestva i tsivilizatsii*, Transl. from Turkish by V. B. Feofonova, Vol. 1, “Vostochnaya literatura” RAN, Moscow, pp. 371–422. (In Russian).
- Korolyuk V. D. (1953), “Russkaya diplomatiya i podgotovka vstupleniya Rechi Pospolitoj v Severnuyu voynu (Vosstanovleniye russko-saksonskogo soyuza 1702–1703 gg.)”, *Uchenyye zapiski Instituta slavyanovedeniya*, Vol. VII, pp. 210–276. (In Russian).
- Korolyuk V. D. (1954), “Vstupleniye Rechi Pospolitoj v Severnuyu voynu”, *Uchenyye zapiski Instituta slavyanovedeniya*, Vol. X, pp. 239–347. (In Russian).
- Kostomarov N. (1885), *Istoricheskiye monografii i issledovaniya*, 2nd ed., Vol. 16: Mazepa i mazepintsy, M. M. Stasyulevich printing house, Saint Petersburg. (In Russian).
- Krylova T. K. (1941), “Russko-turetskiye otnosheniya vo vremya Severnoy voyny”, *Istoricheskiye zapiski*, Vol. 10, pp. 250–279. (In Russian).
- Krylova T. K. (1959), “Russkaya diplomatiya na Bosfore v nachale XVIII v. (1700–1709 gg.)”, *Istoricheskiye zapiski*, Vol. 65, pp. 249–277. (In Russian).
- Litopys hadiatskoho polkovnyka Hryhoriia Hrabianky* (1992), Transl. from Old Ukrainian by R. H. Ivanchenko, tov-vo “Znannia” Ukrainy, Kyiv. (In Ukrainian).
- Molchanov N. N. (1986), *Diplomatiya Petra Pervogo*, 2nd ed., Mezhdunarodnyye otnosheniya, Moscow. (In Russian).
- Pavlenko N. I. (1994), *Petr Velikiy*, Mysl’, Moscow. (In Russian).
- Pavlenko N. (2008), *Ptentsy gnezda Petrova*, Mir entsiklopediy Avanta, Astrel’, Moscow. (In Russian).
- Palli Kh. E. (1966), *Mezhdv dvumya boyami za Narvu. Estoniya v pervyye gody Severnoy voyny 1701–1704*. Izd-vo AN Estonskoy SSR, Tallinn. (In Russian).
- Pis’mo i bumagi imperatora Petra Velikogo* (1889), Gosudarstvennaya tipografiya, Saint Petersburg, Vol. 2 (1702–1703). (In Russian).
- Pis’mo i bumagi imperatora Petra Velikogo* (1893), Vol. 3 (1704–1705), Gosudarstvennaya tipografiya, Saint Petersburg. (In Russian).
- Rossiyskiy gosudarstvennyy arkhiv drevnikh aktov [Russian State Archives of Ancient Documents (RGADA)]*, Fund 89, Inventory 1, 1704, File 3, 1709, File 1.
- Rostunov I. I., Avdeyev V. A., Osipova M. N. and Sokolov Yu. F. (1987), *Istoriya Severnoy voyny 1700–1721 gg.*, Nauka, Moscow. (In Russian).
- Semenova L. E. (2006), *Knyazhestva Valakhiya i Moldaviya. Konets XIV – nachalo XIX v. (Ocherki vneshnepoliticheskoy istorii)*, Indrik, Moscow. (In Russian).
- Serhiienko H. Ya. (1963), *Vyzvolnyi rukh na Pravoberezhnii Ukraini v kintsy XVII i na pochatku XVIII st.*, AN URSR, Kyiv. (In Ukrainian).
- Sereda O. (2018), *Osmansko-ukrainska dyplomatiia v dokumentakh XVII–XVIII st.*, A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and Istanbul University, Kyiv and Stambul. (In Ukrainian).
- Smirnov V. D. (2005a), *Krymskoye khanstvo pod verkhovenstvom Otomanskoy Porty*, Vol. 1: Krymskoye khanstvo pod verkhovenstvom Otomanskoy Porty do nachala XVIII veka, Rubezhi XXI, Moscow. (In Russian).
- Smirnov V. D. (2005b), *Krymskoye khanstvo pod verkhovenstvom Otomanskoy Porty*, Vol. 2: Krymskoye khanstvo pod verkhovenstvom Otomanskoy Porty v XVIII veke do prisoyedineniya ego k Rossii, Rubezhi XXI, Moscow. (In Russian).

- Tairova-Iakovlieva T. (2022), *Ivan Mazepa i Rosiiska imperiia. Istoriia "zrady"*, Transl. from Russian by Yu. Mytsyk, 4th ed., Klio, Kyiv. (In Ukrainian).
- Universal Ivana Mazepy (1687–1709)* (2002), Compl. by I. Butych, Part I, NTSh, Kyiv and Lviv. (In Ukrainian).
- Universal Ivana Mazepy (1687–1709)* (2006), Compl. by I. Butych and V. Rynsevych, Part II, NTSh, Kyiv and Lviv. (In Ukrainian).
- Chukhlib T. (2009), *Kozaky i monarkhy. Mizhnarodni vidnosyny rannomodernoi Ukrainskoi derzhavy 1648–1721 rr.*, Ed. 3rd, Vyd-vo im. O. Telihy, Kyiv. (In Ukrainian).
- Shutoy V. E. (1959), "Pozitsiya Turtzii v roky Severnoy voyny 1700–1709 gg.", in Grekov I. B. and Korolyuk V. D. (eds), *Poltavskaya pobeda: iz istorii mezhdunarodnykh otnosheniy nakunne i posle Poltavy*, AN SSSR, Moscow, pp. 103–162. (In Russian).
- Burdowicz-Nowicki J. (2010), "Czy Order Orła Białego ustanowiono dla rosyjskich generałów? O początkach odznaczenia 1698/1701–1705", *Kwartalnik Historyczny*, № 2, s. 5–29.
- Burdowicz-Nowicki J. (2013), *Piotr I, August II i Rzeczpospolita 1697–1706*, wyd. 2-e, ARCANA, Kraków.
- Feldman J. (1925), *Polska w dobie wielkiej wojny północnej 1704–1709*, drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Gierowski J. A. (1997), "Krym w polityce Wersalu w latach 1704–1709", w Cetnarowicz A., Kiss C. G. & Kovács I. (red.), *Węgry-Polska w Europie Środkowej: Historia–Literatura. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Wacława Felczaka*, wyd-wo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków, s. 86–92.
- Gierowski J. A. (2001), *Rzeczpospolita w dobie złotej wolności (1648–1763)*, oficyna wydawnicza "FOGRA", Kraków.
- Jarochoński K. (1890), "Dzieje panowania Augusta II. Od elekcji Stanisława Leszczyńskiego aż do bitwy Puławskiej. (1704–1709)", *Roczniki Towarzystwa przyjaciół nauk poznańskiego*, t. XVII, z. 1, s. 1–150.
- Krokosz P. (2016), "Dividimus muros et maenia pandimus urbis. Opanowanie Dorpatu i Narwy przez wojska rosyjskie w 1704 r.", w Trąbski M. (red.), *Twierdze osiemnastowiecznej Europy. Studia z dziejów nowożytnej sztuki wojennej*, wyd-wo Napoleon V, Oświęcim, s. 189–222.
- Piawski K. (1929), *Hieronim Lubomirski, hetman wielki koronny*, drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Piawski K. (1939), *Królewicz Jakób Sobieski w Olawie*, drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Poraziński J. (1999), *Epiphania Poloniae. Orientacje i postawy polityczne szlachty polskiej w dobie wielkiej wojny północnej (1702–1710)*, wyd-wo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Staszewski J. (1998), *August II Mocny*, Ossolineum, Wrocław, Warszawa, Kraków.
- Wimmer J. (1956), *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej*, wyd-wo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa.

В. В. Станіславський

Османська імперія перед російською загрозою: воєнні дії в Речі Посполитій та реакції Стамбула (літо 1704 року)

Стаття присвячена розгляду того, як уряд Османської імперії реагував на виклики щодо своєї безпеки, пов'язані з чимраз більшим потенціалом Російської держави. Основний її матеріал ґрунтується на документах посольства Петра Толстого, які зберігаються в Російському державному архіві давніх актів та висвітлюють одну з яскравих сторінок міжнародної дипломатичної та політичної активності в столиці Османської імперії. Оскільки дипломатична напруга виникла через події, які відбувалися на теренах Речі Посполитої у зв'язку з Великою Північною війною, автор статті розглядає політичну ситуацію в цій державі з акцентуванням на контактах її представників з урядовцями Кримського ханату й Туреччини. Водночас згадано основні моменти щодо політичного протистояння Августа II Сильного та Станіслава I Лещинського, дій російських військ та військ Івана Мазепи, різномірні політичні розрахунки Петра I. Далі у хронологічній послідовності викладається зміст та аналізуються матеріали зі статейних списків російського посольства в Туреччині. Вони дали змогу простежити, якою була ініціатива Речі Посполитої щодо пошуку підтримки в Криму та Туреччині, як Бахчисарай відгукнувся на цю ініціативу, якими були спільні звернення представників Польсько-Литовської держави та ханату до верхівки імперії, хто із впливових

осіб Туреччини підтримав це звернення. Згадано також дані про супротивну зазначеним заходам спробу Августа II довести туркам правомірність своїх дій. Важливе місце в статті посідає інформація про перемовини московського посла з представником Порти, яка показує офіційні позиції російського й турецького урядів. Дані інших, також переважно ще не введених до наукового обігу матеріалів засвідчують, якими були розпорядження керівництва імперії, що мали її убезпечити від зовнішніх загроз. При аналізі документів, які відклалися в статейних списках російського посольства в Туреччині, зосереджено увагу на представлених у них стратегічних планах Москви, що передбачали масштабну експансію як у західному, так і в південному напрямках. У цих матеріалах відзначено значний інтерес до питання влади над Кам'янцем-Подільським. Висловлено припущення, чому саме воно особливо непокоїло керівництво Османської імперії. Завершуючи статтю, автор аналізує інформацію про рішення турецького уряду у відповідь на звернення з Криму та Речі Посполитої.

Ключові слова: Велика Північна війна; Османська імперія; Річ Посполита; Російська держава; Правобережна Україна; Кримський ханат; Петро Толстой; Станіслав І Лещинський; Август II Сильний; Іван Мазепа

*Стаття надійшла до видання 7.06.2025
Прийнято до друку після рецензування 9.09.2025
Опубліковано 7.10.2025*